

В.О. Біляєв

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

УДК 343.97

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ТАКТИКИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ЗЛОЧИННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛАМИ КАРНОГО РОЗШУКУ ПРИ ПРОВЕДЕННІ ОПИТУВАННЯ ПІД ЧАС ОПЕРАТИВНОГО ПОШУКУ

Розглянуто тактичні особливості отримання та фіксації інформації підрозділами карного розшуку ОВС України при проведенні опитування під час оперативного пошуку з метою забезпечення можливості її використання під час кримінального провадження.

***Ключові слова:** оперативний пошук, оперативно-розшукове документування, тактика документування, розвідувальне опитування.*

Постановка проблеми. Виявлення та перевірка раніше невідомої інформації про осіб, факти та об'єкти матеріального світу, які становлять оперативний інтерес, у діяльності оперативних підрозділів ОВС визначається як окрема форма ОРД – оперативний пошук. Відповідно до нормативно передбачених обов'язків підрозділів карного розшуку, що закріплені Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність», їх завдання реалізуються шляхом пошуку і фіксації фактичних даних про протиправні діяння з метою припинення правопорушень та в інтересах кримінального судочинства. В цьому й полягає сутність оперативно-розшукового документування.

Під час оперативного пошуку працівники карного розшуку з використанням спеціальних тактичних прийомів здійснюють документування пов'язаних зі злочинною діяльністю дій, а також загальну та індивідуальну профілактику злочинності. Використання результатів оперативного документування у кримінальному провадженні передбачає можливість їх залучення до справи в якості доказів. Кримінальним процесуальним кодексом України передбачено можливість безпосереднього використання матеріалів ОРД з цією метою.

Тактичні рекомендації щодо оперативного документування під час оперативного пошуку мають ґрунтуватися на передбачених законодавством нормах, які визначають підстави та порядок використання матеріалів ОРД у кримінальному процесі. Це потребує дослідження сучасних потреб тактичного забезпечення оперативно-розшукової роботи.

Запроваджені, у зв'язку з прийняттям нового КПК, у практичну діяльність оперативних підрозділів суттєві законодавчі новації потребують своєчасного науково-методичного забезпечення традиційних та новітніх напрямів використання підрозділами карного розшуку можливостей ОРД у протидії злочинності та, зокрема, удосконалення найбільш ефективних методів та прийомів документування злочинів під час проведення оперативно-розшукових заходів. Одним з найбільш ефективних заходів, що здійснюються під час оперативного пошуку, є опитування осіб, які володіють

оперативною інформацією.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Тактика оперативно-розшукового документування (загалом та за окремими напрямками) досліджувалася більшістю сучасних українських науковців у галузі ОРД. Значний розвиток цей напрям отримав у працях: О.Ф. Долженкова [1], І.П. Козаченка [2], Д.Й. Никифорчука [3], Ю.Ю. Орлова [4], В.Л. Ортинського [5], О.П. Снігерьова [6], І.Р. Шинкаренка [7], М.Л. Шелухіна [8], В.В. Шендрика [9], І.Ф. Хараберюша [10]. Проте, в наукових працях розглядалися здебільшого питання оперативно-розшукового документування під час оперативної розробки, а тому основна увага приділялася проведенню оперативно-розшукових заходів, які тимчасово обмежують права людини та (або) здійснюються після заведення оперативно-розшукової справи. До того ж сучасна правова основа діяльності оперативних підрозділів передбачає додаткові можливості використання результатів оперативно-розшукового документування у кримінальному провадженні, що, на нашу думку, визначає та актуалізує потребу в уточненні й подальшому науковому розвитку окремих положень тактики оперативно-розшукового документування.

Метою статті є з'ясування окремих найбільш ефективних та інноваційних, з точки зору практичного використання, тактичних прийомів документування злочинної діяльності підрозділами карного розшуку при проведенні опитування під час оперативного пошуку.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає М.А. Погорецький, оперативно-розшукову інформацію складають, зокрема, будь-які фактичні дані, які отримані відповідно до мети і завдань ОРД у визначений законом спосіб із незаборонених законом джерел уповноваженими на це суб'єктами [11]. Ми вважаємо, що ця теза є ключовою в розумінні потенційних можливостей оперативно-розшукового документування під час оперативного пошуку. Іншим важливим аспектом оперативно-розшукового документування є підпорядкованість його загальної мети (системно пов'язаних для її досягнення завдань) нормативно визначеним цілям суб'єктів, які здійснюють ОРД. Тактика, як система найбільш доцільних прийомів здійснення оперативно-розшукових заходів, є необхідною умовою ефективної реалізації поставлених завдань.

Розглядаючи тактику документування злочинів під час оперативного пошуку, ми виходимо з тієї правової позиції, що діяльність оперативних працівників у формі пошуку здійснюється виключно до заведення оперативно-розшукової справи. При цьому документування злочинних дій, залежно від оперативно-тактичної ситуації, може здійснюватися як з метою фіксації даних про закінчений склад злочину і початку кримінального провадження, так і для подальшої оперативної розробки осіб, з метою попередження та припинення їх протиправної діяльності.

Закон досі не визначає, які заходи можуть здійснюватися оперативними підрозділами до заведення оперативно-розшукової справи. Ми вважаємо, що потрібно вести мову про заходи, які не потребують спеціального дозволу керівника оперативного підрозділу та рішення про проведення

яких оперативний працівник приймає особисто в обстановці та ситуації, що складається. У спеціальній літературі до таких заходів, зокрема, відносять оперативне (розвідувальне) опитування, оперативний огляд (за винятком негласного огляду, що потребує судового дозволу), особистий пошук, наведення довідок та деякі інші заходи [12, с. 229].

Втім, визначення можливостей використання передбачених законодавством прав оперативних підрозділів під час документування потребує, на наш погляд, додаткового проведення нормативно-правового та логіко-юридичного аналізу окремих питань.

Практика ОРД, яка ґрунтується на положеннях Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» та відомчих нормативно-правових положеннях, складалася таким чином, що до заведення оперативно-розшукової справи оперативний працівник міг здійснювати лише попередню перевірку отриманої інформації. При цьому його повноваження обмежувалися можливістю реалізації тих умовних заходів, рішення про проведення яких оперативний працівник приймав самостійно або з дозволу безпосереднього керівника. Такі заходи не потребували: 1) обов'язкового заведення ОРС, 2) зовнішнього (прокурорського чи судового) дозволу. Дії щодо попередньої перевірки оперативної інформації, за винятком окремих з них, що здійснювалися силами негласних оперативних підрозділів, не відносилися до оперативно-розшукових заходів. Дещо спірними у нормативно-правовому відношенні залишалися формальні підстави для залучення підрозділів Департаменту оперативної служби (ДОС) до їх проведення. За спеціальною інструкцією, працівник оперативного підрозділу міг доручити, зокрема, проведення окремих заходів для перевірки інформації, підрозділам ДОС до заведення оперативно-розшукової справи, проте проведення таких заходів силами підрозділів ДОС передбачало заповнення завдання з обов'язковим зазначенням даних про заведення ОРС, що ускладнювало практичну можливість реалізації передбачених цією нормою можливостей.

Стаття 9 Закону України «Про ОРД» передбачає, що в кожному випадку проведення оперативно-розшукової діяльності має заводитися оперативно-розшукова справа. Недоцільність та неможливість заведення ОРС відразу на початку здійснення заходів у формі оперативного пошуку обґрунтовується з позиції логічної послідовності дій оперативного працівника, адже підставою для заведення ОРС є лише перевірена інформація, а це вже потребує проведення певних заходів: 1) потрібно виявити оперативну інформацію; 2) здійснити її перевірку. Проте, здійснення заходів вже на стадії виявлення первинної інформації та її перевірки (діяльність у формі оперативного пошуку) передбачає документування фактичних даних, що можуть бути використані, зокрема, в якості доказів у кримінальному провадженні. Ми вважаємо, що, з точки зору необхідності дотримання раціонального характеру системи оперативно-розшукової протидії злочинності, а також швидкого та своєчасного відновлення прав фізичних та юридичних осіб, порушених у результаті вчинення злочину, система оперативно-розшукового документування, що здійснюється під час оперативного пошуку, має бути максимально пристосованою до можливості її безпосеред-

нього використання у кримінальному провадженні. Така мета може бути досягнута лише у сукупному поєднанні нормативно-правових, а також тактичних можливостей і механізмів. Їх потрібно розглянути докладніше на прикладі найбільш ефективних, з токи зору документування під час оперативного пошуку заходів, а саме – оперативного опитування.

Нагадаємо, що нормативне визначення таких понять як метод, захід та форма ОРД сьогодні відсутні. Правові підстави діяльності підрозділів карного розшуку у формі оперативного пошуку та безпосередні права оперативних працівників передбачено у статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність». Тому право опитувати осіб за їх згодою потрібно одночасно розглядати як у правовому, так і в організаційно-тактичному контексті з позиції найбільш ефективного проведення опитування з метою документування оперативними підрозділами злочинів та інших фактів, що мають значення для протидії злочинності.

Оперативне, або розвідувальне, опитування є найбільш поширеним методом діяльності працівників карного розшуку під час виявлення та перевірки раніше невідомої інформації, що становить оперативний інтерес. Опитування осіб для отримання та фіксації оперативної інформації, якою вони можуть володіти (п. 1 ч.1 ст. 8 ЗУ «Про ОРД»), є також основним способом документування під час оперативного пошуку. Під час опитування оперуповноважені входять у безпосередній контакт з особами, обізнаними про осіб і факти, що становлять оперативний інтерес, обставини скоєних злочинів, інші обставини і події, що мають значення для протидії злочинності. Залежно від конкретних обставин, під час оперативного пошуку проводиться гласне, зашифроване та негласне опитування, результати якого фіксуються на матеріальних носіях. Шляхом опитування під час оперативного пошуку документується різноманітна інформація, що може бути безпосередньо пов'язана з обставинами підготовки та вчинення злочину, а саме: дані про час, місце, спосіб, предмет злочинного посягання, прикмети злочинця тощо. Прийоми встановлення контакту з особою та отримання інформації під час опитування докладно вивчаються психологією оперативно-розшукової діяльності та є достатньо розробленими на сучасному науково-практичному рівні. З іншого боку, враховуючи, що документування під час опитування передбачає обов'язковий елемент фіксації отриманої від опитуваного інформації, сучасні тактичні рекомендації щодо проведення опитування та фіксації його результатів мають забезпечувати можливість досягнення за допомогою опитування результатів, які відповідатимуть вимогам глави 4 Кримінального процесуального кодексу щодо доказів та доказування.

Традиційно вважалося, що інформація, отримана під час розвідувального опитування при отриманні та перевірці інформації про підготовку та вчинення злочину, може використовуватися оперативними працівниками та слідчими для висунення версій та визначення тактики подальшого допиту. Лише після отримання свідчень від раніше опитуваних осіб як свідків у порядку, визначеному кримінально-процесуальним законодавством, повідомлені ними раніше дані набували сили судових доказів [3, с. 131].

Проте правові умови, що визначають можливості використання результатів ОРЗ, суттєвим чином змінилися.

Правові підстави використання результатів опитування, отриманих під час оперативного пошуку, в якості доказів у кримінальному провадженні містяться у чинному КПК. Так, відповідно до ст. 93 КПК сторона обвинувачення здійснює збирання доказів шляхом, зокрема, отримання документів і відомостей від органів державної влади та службових осіб. Відповідно до ст. 84 КПК, документи є процесуальними джерелами доказів. Нормативне поняття документа також визначено у КПК (ст. 99) як спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення відомості, які можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження. Відповідно до тієї ж норми, матеріали, в яких зафіксовано фактичні дані про протиправні діяння окремих осіб та груп, зібрані оперативними підрозділами з дотриманням вимог Закону України "Про оперативно-розшукову діяльність", за умови відповідності вищенаведеним вимогам, є документами та можуть використовуватися у кримінальному провадженні як докази.

Як бачимо, норми чинного КПК визначають загальні умови використання матеріалів, отриманих оперативними підрозділами у кримінальному провадженні. Сучасні тактичні рекомендації щодо оперативно-розшукового документування злочинних дій та іншої інформації під час опитування мають відповідати цим вимогам.

Відповідно до ст. 87 КПК, недопустимими є докази, отримані внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також будь-які інші докази, здобуті завдяки інформації, отриманій внаслідок істотного порушення таких прав. При обранні та використанні тактичних прийомів опитування оперативні працівники мають враховувати, що відповідно до закону суд зобов'язаний визнати істотним порушеннями прав і основоположних свобод людини, зокрема, такі дії:

1) отримання доказів внаслідок катування, жорстокого або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження;

2) отримання пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права.

Таким чином, якщо під час опитування мається на меті використання отриманих від особи пояснень в якості доказів, мають бути застосовані лише ті тактичні прийоми опитування, які відповідають вищезазначеним вимогам.

З правової точки зору, потрібно додатково з'ясувати питання щодо застосування у процесі опитування технічних засобів аудіо- та відеозапису, адже це визначає форму фіксації результатів опитування. На нашу думку, якщо оперативний працівник повідомляє особі про право відмовитися від дачі показань та не відповідати на запитання (потрібно, щоб це будь-яким чином було зафіксовано), використовувати такі засоби можна як гласно,

так і негласно. КПК, Закон України «Про ОРД» та інші нормативно-правові акти, що становлять правову основу ОРД, не містять обмежень та регламентацій щодо цього. До того ж положення статті 107 КПК «Застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження» про попереднє повідомлення осіб про застосування таких засобів, тобто вимога гласності технічної фіксації, поширюється виключно на процесуальні (в межах кримінального провадження) дії. Втім, ці питання залишатимуться дискусійними до належного нормативного закріплення відповідних повноважень оперативних працівників.

Викладене дозволяє зробити **висновки** про таке.

Розглянуті правові аспекти використання можливостей опитування надають змогу визначити межі тактичного маневру та намітити певні алгоритми дій оперативного працівника під час опитування залежно від оперативно-тактичної ситуації. Відразу зазначимо, що потреба належної фіксації даних отриманих під час опитування, відповідно до вимог КПК, а також дотримання інших вимог КПК, що вже були розглянуті, мають значення у випадках, якщо результати опитування можуть стати перспективними щодо використання у кримінальному провадженні. Тому потрібно розглянути основні тактичні моделі оперативного документування, які, на нашу думку, можуть впливати з типових оперативно-тактичних ситуацій у роботі підрозділів карного розшуку.

Перша умовна модель відповідає оперативно-тактичній ситуації, при якій оперативний працівник на підставі аналізу інформації про особу опитуваного та його мотивації під час спілкування передбачає відвертість особи, за умови відносного дотримання конфіденційності (небажання особи надати письмове пояснення). Іншими словами, йдеться про негласне опитування з зашифрованою або без зашифровки мети. Для цього, відповідно до вимог ст. 87 КПК «Недопустимість доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини», оперативний працівник може в усній формі повідомити особу про право відмовитися від надання пояснень та відповідей на запитання. Нагадаємо, що законодавством не визначено обов'язкової письмової форми для цього. Залежно від ситуації, оперативник під час такого опитування може здійснювати гласно або негласно фіксацію його ходу та результатів. При цьому, в разі необхідності, при отриманні даних, що є підставою для початку кримінального провадження та матимуть в подальшому доказове значення, матеріальні носії відповідної інформації можуть бути використані як документи в якості доказів у кримінальному провадженні.

Друга умовна модель відповідає ситуації гласного розвідувального опитування із зашифрованою мети. Так, при складанні письмового пояснення опитуваний може повідомити окремі відомості за умови, що у поясненні про це не буде зазначено, в іншому випадку, він попереджає оперативника про те, що не підпише пояснення. Використання технічних засобів негласної фіксації інформації під час документування сприятиме доповненню важливих, з точки зору доказового значення, прогалін, які можуть бути відсутні у письмовому поясненні.

Також потрібно зазначити, що опитування осіб з їх добровільної згоди передбачено законом як право працівників оперативних підрозділів. Обов'язкове використання засобів технічної фіксації при цьому не передбачено чинними нормативно-правовими актами, що потребує, з урахуванням вимог статті 19 Конституції України, виправлення у нормативно правовій площині.

З іншого боку, якщо поверхово проаналізувати розглядувані проблеми, то, на переший погляд, може виникнути питання про можливість оцінки дій щодо негласного використання засобів технічного фіксування результатів опитування в якості оперативно-розшукових заходів з аудіо- та відео-контролю особи, які мають здійснюватися згідно з положеннями статей 260, 263–265 Кримінального процесуального кодексу України. Проте такий погляд є хибним, адже опитування є передбаченим у законодавстві правом уповноваженої на це посадової особи (оперативного працівника), а тому положення закону, що визначають загальні та окремі положення про втручання у приватне спілкування, не можуть поширюватися на такі дії.

Бібліографічні посилання

1. Долженков О. Ф. Основи розвідки в середовищі та інфраструктурі злочинності : монографія / О. Ф. Долженков, В. А. Некрасов, Ю. Е. Черкасов; за заг. ред. О. М. Бандурки. – Одеса, 2003.
2. Козаченко И. П. О понятии и сущности оперативно-розыскной тактики / И. П. Козаченко // Оперативно-розыскная тактика ОВД. – М., 1988.
3. Никифорчук Д. Й. Теоретичні та практичні засади протидії незаконному обігу наркотичних засобів : монографія. – К., 2009.
4. Орлов Ю.Ю. Тактика негласного проникнення в приміщення, транспортні засоби та інші місця // Наук. вісник КНУВС. – 2007. – № 3. – Ч. 2. – С. 19–31.
5. Ортинський В. Л. Протидія нелегальній економіці засобами ОРД : монографія / В. Л. Ординський. – Львів, 2004.
6. Снигерев А. П. Раскрытие умышленных убийств : учебное пособие / А. П. Снигерев, И.М. Колошко. – Х., 1996.
7. Шинкаренко І. Р. Правові та організаційно-тактичні питання діяльності підрозділів кримінального пошуку органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / І. Р. Шинкаренко. – Х., 1997.
8. Шелухін М.Л. Оперативно-розшуковий захист особи, власності та державних інтересів органами внутрішніх справ на залізничному транспорті : автореф. дис. .. доктора юрид. наук : 12.00.09. – Одеса, 2010.
9. Шендрик В. В. Оперативна комбінація: теоретико-правові та організаційно-тактичні основи : дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / В. В. Шендрик. – Х., 2005.
10. Хараберюш І. Ф. Використання оперативно-технічних засобів щодо протидії злочинам у сфері нових інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / І. Ф. Хараберюш. – Львів, 2006.
11. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : монографія / М.А. Погорецький. — Х., 2007.
12. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ : Загальна частина : підручник / за ред. С.П. Черних, М.П. Водька, О.Ф. Долженкова. – К., 2012.

Биляев В. А. Актуальные вопросы тактики документирования преступной деятельности подразделениями уголовного розыска про проведении опроса во время оперативного поиска. Рассмотрены тактические особенности получения и фиксации информации подразделениями уголовного розыска ОВД Украины при проведении опроса во время оперативного поиска с целью обеспечения возможности ее использования во время уголовного производства.

Ключевые слова: оперативный поиск, оперативно-розыскное документирование, тактика документирования, разведывательный опрос.

Bilyayev V. O. Pressing issues of criminal activity documenting tactics by criminal investigation units at the reconnaissance questioning during operational search. The article deals with tactical features of obtainign and fixing information by criminal investigation units of the internal affairs bodies of Ukraine during reconnaissance questioning in the course of operational search in order to allow its use in criminal proceedings.

Identification and verification of previously unknown information about people, facts and objects of the material world, which constitute an operational interest in the activities of operational units of the internal affairs bodies are defined as a separate form of operational-search activity – operational search.

Implemented, due to the adoption of the new Criminal Procedural Code in operational units practice legislative innovations require significant timely scientific-methodological supports of traditional and modern directions of of the use by criminal investigation departments of capabilities of poperational-search activity in fighting crime and, in particular, the improvement of the most effective methods and techniques of documenting crimes during operational-search measures. One of the most effective measures taken during operational search is a questioning of individuals who possess operational information.

The current legal basis of the operating units provides additional opportunities to use the results of operational-search documentation in criminal proceedings, which, in the author's opinion, identifies and actualizes the need to clarify and further scientific development of certain provisions operational search documentation tactics.

The author found some of the most effective and innovative in terms of practical use, tactical ways of documenting criminal activity by criminal investigation units in the reconnaissance questioning during operational search.

Considered in the paper legal aspects of use of the reconnaissance questioning give an opportunity to define the limits of tactical maneuver and identify some algorithms for operational officer actions during reconnaissance questioning, depending on operational-tactical situation.

Keywords: operative search, operative-search documenting, tactic of documenting, reconnaissance questioning.

Надійшла до редакції 02.02.2013

В. В. Ключ

кандидат юридичних наук, доцент,
(Донецький юридичний інститут МВС України)

УДК 343.85 : 343. 3: 343.341(477)

ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДУХОВНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Розглянуто причини зростання кількості правопорушень, які вчиняються релігійно-політичними групами, організованими злочинними угрупованнями, злочинними організаціями, та запропоновано шляхи боротьби з ними.

Ключові слова: духовна безпека держави, національна безпека, релігійно-політична група, організоване злочинне угруповання, злочинна організація, глобалізація, глобальні проблеми.